

DONATAS SAUKA

Vytauto Kubiliaus tiesos kriterijai ir jų aktualumas šiandien

Vytautas Kubilius – maištautojas nuo pirmųjų žingsnių spaudoje. Principinių pozicijų gynimas jau pirmaisiais – stalininiu, postalininiu – dešimtmečiais pelnė jam tiesos riterio reputaciją. Subrendęs kaip mokslininkas, jis – žvalgas tyrėjas. Kūrinį analizuodamas ir vertindamas, kūrybinę individualybę aptardamas, jis turi prieš akis literatūros saviraidos veikiamą bendrą kontekstą, o kartu kiekvieną kart iš naujo pasitikrina savo vertinimo kriterijus. Jo nuostata (laužoma tik atliekant kolektyvines užduotis): kiekviena, kad ir pakartotinė to paties autoriaus ar žanro traktuotė, – tai naujų inspiracijų ir įžvalgų studija.

Probleminiais ir apžvalginiais straipsniais, ypač monografijomis, Kubilius kuria įtikinamą panoraminį literatūros vaizdą ir įtaigiai brėžia, projektuoja į ateitį tolesnes raidos tendencijas. Tapę akademinė klasika, jie beveik nebekelia ginčų ir diskusijų. Kadangi Kubiliaus analitinė mintis, nors orientuojama problemine kryptimi, tačiau kartu suponuojanti ir logiškai pagrįstą keliamos problemos pozityvaus sprendimo būdą, jo darbai vėlyvesniu metu, subrendimo, laikotarpiu mažiau paveikūs provokuojama, kontroversine prasme.

Iš dalies tai pasakytina apskritai apie viso lietuvių literatūros mokslo subrendimo etapą (XX a. 8–9 dešimtmečiai). Jame pasiekta žanrinės–stilistinės specifikos tyrimo kompetencija pranoksta visuminio proceso vertinimo ir naujų gairių brėžimo galimybes, o svarbiausia – ir poreikį (plg. ankstesnio laikotarpio Kosto Korsako kritines apžvalgas).

Pridurkime anuometinę absoliučią ideologinę kontrolę, įkurdinusią tiek menininko, tiek kūrėjo sąmonėje „vidinį cenzorių“. Mokslinės savimonės stygius užkonservuoja pasiektas pozicijas. Į stagnacinę padėtį jautriai reaguoja ateinanti mokslinė pamaina: jos požiūris į Kubiliaus ir kitų akademikų darbus iš dalies apologetinis, iš dalies neutraliai abejingas. Todėl pamainos brendimas tampa problemiškas, vienus. Rezultatai aiškėja, kai ji turi perimti „vadovavinį paradui“.

Sukaupusi profesinę kompetenciją, šiuolaikinė mokslininkų karta pristinga drąsos, kurios pirmuoju pavyzdžiu visada lieka Kubilius, – pačiu įdomiausiu

ir atsakingiausiu laikotarpiu. Pasitinkant istorinius iššūkius, Tėvynei atgaunant politinę laisvę, visuomenei įstringant demokratijos ir kapitalizmo kryžkelėje.

Šiuolaikiniuose tyrinėjimuose, pratęsiant sovietmečio tradiciją, linkstama užsisklęsti literatūrinėje „specifikoje“. Jie apeina svarstymų plotmę, kokie bendrieji, visuomenei aktualūs etiniai, socialiniai, nacionaliniai uždaviniai, be specifinių imanentiškai literatūrinių, keltini grožinei kūrybai. Neišvengiamai pati analizė yra komentuojama, o ne probleminio pobūdžio (plg. Kęstučio Nastopkos kritines pastabas dėl Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros parengtos *Naujausiosios lietuvių literatūros. 1988–2002*).

Ieškant ryšio tarp Kubiliaus ir šiuolaikinių mokslininkų aspiracijų bei orientacijų ir siekiant suvokti šito ryšio probleminę ašį, pirmiausia svarstymą reikėtų pradėti nuo tyrimo metodikos pasiaiškinimo. Kubiliaus teoriniai pamatai – iš XIX amžiaus. Iš istorinės kultūrinės mokyklos, praturtinti impresionistinės kritikos. Tokiu atveju natūralu laukti inovacinės revizijos iš naujųjų teorijų (nuo struktūralizmo iki fenomenologijos) šalininkų, jau porą dešimtmečių įgijusių pas mus nemenką autoritetą. Vis dėlto iki pat šiol tokios ryžtingos konfrontacijos pastangų nematyti. Kodėl? Ar nauji literatūros metodai pasirodo tik kaip praeinančios mados dalykas, ar vis dėlto mūsų literatūros subrendimo lygis nereikalauja, nesuponuoja šiuolaikinių – tikslesnių, racialesnių – tyrimo metodų? Kas turėtų šią metateorinę lygtį spręsti? Negi konservatyvieji tradicionalistai?

Tačiau klausimų, iš ilgesnio laiko perspektyvos žiūrint, kyla ir tradicinės metodikos rėmuose Kubiliaus ištirtoje dirvoje. Štai pastaraisiais metais beveik vienu kartu atšvęsti pačių įžymiausių poetų 100-mečio jubiliejai. Susilaukė jie skirtingų kritikų dėmesio, subjektyvių vertinimų, kuriuose lygindami vieną su kitu – Jono Aisčio, Bernardo Brazdžionio, Salomėjos Nėries traktuotes – daugiau sužinome apie kritikų skonį ir estetines nuostatas, negu susilaukiame argumentų suvokti poetų individualybėms kaip ne tik vienos literatūrinės platformos bendražygiams, bet ir kaip vieno lyrikos raidos tarpsnio atstovams.

Dar didesnį įtarimą subjektyvi traktuotė kels interpretuojant XIX a. poeziją. O tokių pavyzdžių turime! Iki pat šiol nekvestionuojama interpretacija, pagrįsta psichologiniu susitapatinimu su lyrinio subjektu, gali, kaip matome, visiškai ištirpinti literatūros (jos atskiros rūšies, žanro) plėtros kontūrus.

Subjektyviam, o ir provinciskai ribotam akiračiui Kubilius priešpriešino universalių dimensijų didžiosios literatūros paveldą. Kalbame apie jo titanišką darbą *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas* (1983). Veikale sukauptos me-

džiagos apimtis, analizės meistriškumas ir patikimumas einant pasaulinės literatūros viršukalnių maršrutais mūsų lituanocentrinę mokslo strategiją sudrebino iš pamatų – atvėrė kitas, gąsdinamai viliojančias tyrinėjimų platumas ir gelmes.

Žinoma, nestebina, kad šitos perspektyvos nei iškart, nei vėliau nepajėgė nurungti tvirtai išišaknijusios partikuliarizmo tendencijos, t.y. mokslininko siekio monopolizuoti vieną ar kitą literatūros kryptį, žanrą, autorių. Tačiau ir šiandien, jau po dvidešimties metų, mūsų komparatyvistika, telkiama konferencijoms kaip masinėms akcijoms, organizuojamoms jungtinėmis pajėgomis, nė nemėgina eiti toliau Kubiliaus pėdomis – paieškoti sąsajų tarp jo knygos monografinių skyrių, kurios Kubiliaus konstrukcijoje, mozaikiškoje ir statiškoje, gal leistų atidengti esmingesnes, vidinę slinktį žyminčias tendencijas. Tokių sąsajų paieškos suteiktų literatūrų lyginimams vienos krypties gairę, kurios šitame bare dabar trūksta (lygiai kaip trūksta ir kituose baruose). Savo ruožtu pažymėtina, kad ir vėliau, kitus uždavinius išsikeldamas, Kubilius neužmiršdavo pasaulinių šedevrų ir kalbėdavo apie juos su menine intuicija ir įtikinama argumentacija (pavyzdžiui, Georgo Traklio lyrikos vertimų recenzija).

Augęs, brenęs totalitarinės sistemos despotiškosios visagalybės laikotarpiu, jaunatviškai pramušgalviškai net tada pasidrąsindavęs į jos bastionus, Kubilius iki paskutinių dienų siekė naujų minties laisvės plotų. O jo nuopelnai tautiniam atgimimui gal prilygsta poeto Justino Marcinkevičiaus indėliui. Kodėl tada tiek nedaug jo pasekėjų?

Kubilius – individualistas savo nepriklausoma principine pozicija. O priimama atsakomybe – sąmoningai apsisprendęs visuomenininkas. Tuo tarpu mūsų nebrandžios demokratijos laikotarpiu matome metų metais stiprėjant visuomeninių interesų ir saitų atrofiją. Tiesioginė šitos atrofijos išraiška – asmeninės saviraiškos primatas. Jį matome mene, literatūroje (poezijos hegemonija!), tiek pat matome kritikoje. Netrūksta talentingų lyrikos interpretacijų, tik nėra savarankiškos ir autoritetingos kritikos. Ir jos nepasigendame. Jos padėtis, lyginant su sovietmečiu, kur jai derėjo tik kosmetinis vaidmuo, vargu ar pasikeitė į gera. Asmeninės ambicijos, reiškiamos įžeidžiama forma, jos autoriteto nepakelia.

Nėra kritikos – nėra ir literatūros mokslo atsinaujinimo inspiracijos.